

Moldoveni și ucraineni/cazaci. **Din zorii istoriei până la sfârșitul secolului al XVIII-lea***

Gheorghe Gorun**

Abstract. This study represents a concise analysis of the relations between the Moldavians and the Ukrainians, mainly Cossacks along the centuries. Sometimes the relations were good and cordial, but other times they were cold and tense. In fact, there are obvious similarities between the history of the two peoples situated at the crossroads of the East and West. Some of the most famous Ukrainian hetmans were Bogdan Hmelnițki and Ivan Mazepa during the 17th century. The latter developed close ties with the Moldavians and Wallachian rulers such as Constantin Cantemir, Mihai Racoviță, Nicolae Mavrocordat, Șerban Cantacuzino and mainly Constantin Brâncoveanu. It is interesting to underline that in 1727, Dănilă Apostol became Ukraine's hetman.

Keywords: Moldavians, Ukrainians, Bogdan Hmelnițki, Ivan Mazepa, Cossacks, Vasile Lupu, Gheorghe Duca, Dănilă Apostol.

I. Între istoria noastră și istoria ucrainenilor (slavi răsăriteni) există vizibile similitudini, fiindcă ambele popoare au trăit într-un spațiu geopolitic aflat la confluența dintre Răsărit și Apus. Kieveanul Nestor, călugăr-cărturar, viețuitor al Mănăstirii Peșterilor de lângă Kiev, îi amintește în *Cronica sa (Istoria anilor trecuți)* în mai multe rânduri pe locuitorii autohtoni ai spațiului din vestul Nistrului și din sudul Ceremușului, numindu-i *volochi*.¹

Istoricii sunt de acord că slavii au populat – din timpuri preistorice – regiunea centrală a stepelor dintre Mările Albă și Baltică (la nord) și Marea Neagră (la sud), fiind învecinați la nord cu neamurile finice și la sud cu neamurile iranice. Aici i-au cunoscut și grecii, și romanii, și bizantinii. Plinius îi așază pe slavi, cu numele de *venzi*, (pe harta sa etnografică) între sarmați la vest și aestoni (litvani) la est. În vestul sarmaților sunt menționați dacii, iar Harta Peutingeriană din secolul al IV-lea îi poziționează în apropierea frontierei Daciei și a gurilor Dunării. Invazia hunilor (sec. al V-lea) îi împinge pe slavi către Dacia și Panonia, iar în timpul mării imigrații din secolele al VI-lea - al VIII-lea se răspândesc în toate zările. Unii vor întemeia statele sud-slavice, alții pe cele vest-slavice, iar alții se vor topi în populația majoritară, cum este cazul celor rămași pe teritoriul fostei provincii

---

* Acest text a fost inițial publicat în *Lettre Internationale*, nr. 118-119, 2023-2024, pp. 10-17.

** Prof. dr., Târgu-Jiu, email: gheorghegorun@yahoo.com.

¹ G. Popa Liseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VII. *Cronica lui Nestor*, traducere și comentarii de G. Popa Liseanu, Tipografia Bucovina, I. E. Toronțiu, București, 1935, pp. 33, 34, 38, 47

romane Dacia, contribuind la formarea poporului român (ca al treilea element etnic), popor pe care Nestor îl consemnează cu termenul *volochi*.²

Triburile slave rămase în ținuturile de baștină „mlăștinoase și împădurite” de pe Nipru și Pripet vor fi unite, sub sceptrul varegului Ruric, laolaltă cu baltici, varegi, finici și vor întemeia în secolul al IX-lea Statul Kievean Rus’ (după numele tribului vâslaşilor din seminția varegă) sau Imperiul Rurikizilor (Rurikoviților) după numele întemeietorului.³

Afirmațiile unor istorici slavi despre pretinse stăpâniri ale Statului Kievean – fie și efemere – în timpul domniilor principilor Rurikizi, Oleg, Igor, Sviatoslav, asupra unor ținuturi românești sunt lipsite de orice teme.⁴ Tot fără teme sunt și ipotezele despre posibilele extinderi ale principatelor Haliciului și Volîniei în spațiul dintre Nistru și Prut, chiar dacă Haliciul a înglobat și Pocuția, regiune „care se întindea de la Nistru până la Carpații Galiției și de la Bistrița Galițiană până în Ceremus și Colacin”. În perioada maximei extensiuni (1153-1187) hotarele „principatului halician sau galițian ajungeau până la Nistru”.⁵ Teritoriile dintre Carpați, Nistru și Dunăre erau stăpânite de pecenegi și de cumani.⁶ După constituirea statului moldovean independent și după includerea teritoriilor fostului stat Kievean în Marele Ducat al Lituaniei, în regatul Poloniei și, ulterior, în Uniunea polono-lituaniană, mulți țărani dependenți (șerbi/iobagi), dar și ortodocși liberi din aceste structuri politico-statale, urmași ai kievenilor, își vor găsi refugiul în Moldova.⁷

Până la momentul cazac, interferențele dintre domnitorii Moldovei și urmașii kievenilor-ucraineni – s-au rezumat, în principal, la Pocuția și Podolia, cea dintâi fiind parte a Moldovei, întrucât regii Poloniei nu au restituit împrumutul pe care îl acordase Petru I Mușat lui Vladislav Jagelo, împrumut constând în 3000 de ruble de argint frâncești (echivalentul a 538 kg argint sau 52 kg de aur), la care s-au adăugat alte 1000 de ruble acordate de Alexandru cel Bun. Alexandru primea gaj Pocuția (regiune aflată la granița nord-vestică a Moldovei) și orașele Colomeea și

---

² I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediție îngrijită și prefațată de I. Oprișan, Editura Saeculum. I. O., București, 2021, pp. 50-59; Serhii Ploky, *Porțile Europei. O istorie a Ucrainei*, trad. din engleză de Smaranda Câmpeanu, Editura Trei, București, 2018, pp. 40-49; G. Popa Liseanu, op. cit., pp. 34-36; I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, Editura Academiei Române, București, Librăriile Socec et. comp. și C. Sfetea, Viena, Gerard et. comp., Lipsca, G. Harrassowitz, 1915, pp. 2-4

³ G. P. Liseanu, op. cit., pp. 37-38, 42-43, 44-45; I. Bistreanu, *Rușii și ucrainenii un singur popor? Istorie, legendă, politică*, în *Magazin istoric*, anul LVI - serie nouă – nr. 5 (662), mai 2022, pp. 5-7; S. Ploky, op. cit., pp. 50-58; I. Nistor, *Problema...*, pp. 60-63

⁴ A se vedea Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 54-62, 106, 200, 277-281, 290-291, 320-321, 326-331; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, pp. 9-11

⁵ V. Spinei, op. cit., pp. 62-71; I. Nistor, *Problema...*, pp. 65-88; Idem, *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1991, pp. 28-30; N. Ciachir, op. cit., pp. 9-11

⁶ V. Spinei, op. cit., pp. 33-38, 122-146; I. Nistor, *Problema...*, p. 67; Idem, *Românii și rutenii...*, pp. 5-8

⁷ I. Nistor, *Problema...*, pp. 89-98; Idem, *Românii și rutenii*, pp. 8, 12, 13, 15, 16, 29

Sniatyn.⁸ În multe lor incursiuni în Pocuția (uneori și în Podolia) domnitorii Moldovei (Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Bogdan al III-lea/cel Chior, Ion-Vodă cel Cumplit) s-au întors însoțiți de numeroși locuitori din cele două provincii. Grigore Ureche vorbește de „mai mult de o sută de mii” care l-ar fi însoțit pe Ștefan cel Mare, care au primit ocine în Moldova și au întemeiat sate noi.⁹ În 1492, Ștefan cel Mare a intervenit în Pocuția pentru a-i sprijini pe rutenii „nemulțumiți profund de stăpânirea poloneză”. Ștefan a sprijinit și revolta rutenilor din Halici, revoltă condusă de Mucha și îndreptată împotriva seniorilor/nobililor polonezi.¹⁰

Starostele din Liov raporta regelui polon că „rutenii trec în masă de partea voievodului moldovean de la care așteaptă libertatea lor”. Rutenii vedeau în Ștefan cel Mare „protectorul lor față de asuprașii poloni și catolici”, iar „faptele marelui voievod erau cântate în baladele ucrainene”.¹¹ Pe Ștefan îl lega de ruteni și un important imbold personal. Urmând exemplul unchiului său Ilie, care se căsătorise „cu Marinka, fiică de cneaz rutean și cumnată de rege polon”¹², Ștefan „peți și el [...] la prinții din vecinătate [...], la fruntașii ruteni”. Întâia soție a marelui voievod, Evdochia, „era soră cu Simion, cneazul din Chiev, fiul lui Otelko”.¹³ Nunta a avut loc la Iași, în 5 iulie 1463.¹⁴ Evdochia a murit foarte tânără (în 1466 sau 1467), după ce îi dăruise voievodului pe singura fiică a acestuia, Elena, care s-a căsătorit la Moscova „cu un fiu de țar”.¹⁵ Istoricul ucrainean M. Hrușevski scrie că „nobilimea malorusă din Pocuția și Podolia recurgea mereu la ajutorul voievozilor din Moldova”.¹⁶ În realitate, nu nobilimea malorusă apela la voievozii din Moldova, ci cazacii de rând sau comandanții lor militari.

Nu numai Ștefan era iubit de ruteni, ci și domnul muntean Mihai Viteazul, pe care „îl așteptau cu bucurie să vie, știindu-l de o lege cu dînșii, ca să i se închine

---

⁸ *** *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 292, 293-294, 299, 393, 397, 427, 436, 463; I. Nistor, *Problema...*, pp. 101-106; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Editura Junimea, Iași, 1984, pp. 48, 73, 225, 238, 247, 262, 270; I. Nistor, *Românii și rutenii...*, pp. 14-19 (istoricul analizează pertinent și fenomenul migrării moldovenilor în Galiția și, îndeosebi, în Pocuția, pp. 19-23 – dar și „românizarea rutenilor veniți/aduși în Moldova”, respectiv, „rutenizarea moldovenilor plecați în Pocuția/Galiția”, pp. 23-26, 29)

⁹ Grigore Ureche, *Domnii Țerei Moldovei și viața lor*, în Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei* – a doua edițiune – revăzută, înzestrată cu note, biografii și facsimile, cuprinzând mai multe cronice nepublicate încă și, ca adaos: Tabele istorice ale României, de la 1766 la 11 februarie 1866, tomul I, București, Imprimeria națională, C. N. Rădulescu, strada Academiei, 24, 1872, pp. 180-181, 182-183, 192-193, 174

¹⁰ I. Nistor, *Românii și rutenii...*, p. 15

¹¹ Idem, *Problema...*, pp. 102-103

¹² N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, ediție îngrijită de Victor Iova, prefață de Manole Neagoe, Editura Militară, București, 1985, p. 113

¹³ *Ibidem*, pp. 113-114

¹⁴ *Ibidem*, p. 113

¹⁵ *Ibidem*, p. 114

¹⁶ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 102

toți podolenii”. Mai mult, când Mihai Unificatorul se „gândea să candideze la tronul Poloniei” conta pe „sprijinul moral și confesional al rutenilor ortodocși”.¹⁷

În 1600, când Baba Novac a atacat Pocuția, trecând și peste Nistru și atacând „posesiunile regelui și ale nobililor poloni”, ucrainenii ortodocși îl așteptau „cu nerăbdare pe izbăvitorul pravoslavnic”.¹⁸ Expediția în Polonia îl viza pe Eremia Movilă susținut de polonezi la tronul Moldovei.

Nu putem trece cu vederea sprijinul acordat de voievozii moldoveni la construirea și întreținerea – pe cheltuiala lor – a lăcașelor de cult ortodoxe și uriașa operă religioasă și culturală a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului și întemeietorul Academiei de la Kiev.

Servicii majore pentru ortodoxia din Polonia a adus și Dosoftei, mitropolitul Moldovei, care, retras în Polonia (în 1686) până la moarte (1693), a fost protectorul ortodocșilor moldoveni și ucrainenii, sprijinindu-i pentru a rezista în fața ofensivei de catolicizare. În secolul al XVIII-lea influența românească în ortodoxismul ucrainean a fost înlocuită cu cea pravoslavnică rusă.¹⁹

II. Cele mai intense pagini despre relațiile româno-ucrainene – până în secolul al XIX-lea – îi au în prim-plan pe cazaci. Despre întâiul erou al cazacilor, Ostafie Dașcovici (aflat în slujba guvernului polonez), cronicarii poloni scriu că își organiza oastea, care ajungea până la 40.000 de oameni, „după normele militare ale românilor”.²⁰ El a fost făcut prizonier de tătari, a reușit să fugă din captivitate și și-a găsit refugiu la curtea domnului moldovean Ștefăniță-Vodă, unde a murit la vârsta de 70 de ani (în 1523 sau 1524).²¹

Cei mai cunoscuți dintre cazaci sunt cei zaporojeni, așezați dincolo de pragurile Niprului, care au refuzat să se înscrie în registrele regale poloneze. Cu acești cazaci din Zaporoje românii (îndeosebi moldovenii) s-au aflat în relații – antagonice sau de colaborare – în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul următor. În multe rânduri cazacii zaporojeni s-au găsit în oștile domnitorilor moldoveni, au susținut militar mai mulți pretendenți la tronul Moldovei sau și-au susținut oamenii lor pentru a ocupa scaunul voievodal moldovean. Unul din cei care a apelat la sprijinul cazacilor pentru obținerea tronului Moldovei ar fi fost Despot-Vodă (Ioan Iacob Heraclidul – 1561-1563). El a fost urmat de mulți alții.²²

---

¹⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țerei Moldovei, De la Aaron Vodă, de unde este părăsitu de Ureki (1594-1662)*, în Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României...*, pp. 255-256

¹⁸ Apud I. Nistor, *Problema...*, pp. 105, 145-146

¹⁹ I. Nistor, *Problema...*, pp. 106-141

²⁰ *Ibidem*, pp. 140-141

²¹ *Ibidem*, p. 141

²² Florin Pintescu, *Contribuții privind colaborarea militară moldo-cazacă în Evul Mediu*, în *Materialele celui de-al doilea Seminar Științific Internațional „Lecțiile Kindl”*, Cernăuți, 28-29 mai 2005, Editura Cernăuți „Prut”, 2005, pp. 28-35; Mihnea Berindei, *Le problème des „Cosaques” dans la seconde moitié du xvi-le siècle* [À propos de la révolte de Ioan Voda, voievode de Moldavie], în *Chaiers du Monde Russe et Soviétique*, vol. XIII, iulie - septembrie 1972, Editura Monton & Co (École Pratique des Hautes Études - Sorbone), pp. 338-367; Nicolae Costin, în M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, pp. 459-465

Constanta raporturilor româno-căzăcești, susțin anumiți istorici, a fost buna vecinătate, „întrucât granița Nistrului între cele două popoare n-a fost contestată de nimeni”, fiind recunoscută „ca săpată de însuși bunul Dumnezeu”.²³ Realitatea istorică nu a fost tocmai aceasta, deși granița de pe Nistru nu a fost pusă în discuție în acea perioadă. Mulți șefi ai cazacilor au manifestat tendințe de a-și asuma pentru ei tronul Moldovei. Primul care a încercat aceasta a fost Dimitrie Wisniowiki – considerat unul dintre întemeietorii Sici-ului Zaporojean – „nobil polonez de origine ruteană”, descendent al „unei surori a lui Petru Rareș care umbla să-și revendice drepturile sale la tronul Moldovei”. El a fost chemat de boieri pentru a-l detrona pe Despot-Vodă, care între timp își pierduse tronul în favoarea lui Ștefan Tomșa. Tomșa l-a ucis pe Despot, l-a învins pe Dimitrie (boierii îl numeau Mitru Vodă), l-a făcut prizonier și l-a trimis la Istanbul, unde a fost torturat și ucis, „aruncat în cârligele de fier de pe zidurile Istanbulului unde a agonizat trei zile”²⁴ (în 1563).

După ce au luptat vitejește în oastea lui Ioan Vodă cel Cumplit, în bătălia de la Roșcani (1574) și după înfrângerea de la Iezerul Cahulului²⁵, cazacii au sprijinit o liotă de pretendenți la tronul Moldovei: Nicoară (Ivan) Potcoavă (fratele lui Ioan Vodă cel Cumplit), Alexandru („care se dădea frate cu Potcoavă”), Petru (care pretindea a fi fiu al lui Lăpușneanu), Constantin (fiu al lui Nicoară), alt Constantin (fiu al lui Ștefan Lăcustă). Toți au fost împotriva domnitorului Petru Șchiopul, descendent al Basarabilor munteni.²⁶ Cel mai cunoscut la noi în țară a fost Nicoară Potcoavă, pe care M. Sadoveanu l-a făcut erou de roman și luptător neînfricat împotriva otomanilor. Ucrainenii l-au declarat erou național (ucrainean), iar Taras Sevchenko i-a dedicat poemul Ivan Pidkova.²⁷ Cazacii zaporojeni s-au aflat în oștile mai multor domnitori moldoveni între care: Aron Vodă (1591-1595), care plătea, în ultimii ani ai domniei, între 8000 și 10.000 de cazaci, cu 3.000 de taleri lunar, cărora le asigura și hrana zilnică. Alți cazaci i-au sprijinit pe domnii Alexandru și Constantin Movilă să ocupe tronul Moldovei la începutul secolului al XVII-lea.²⁸

Cazacii au cunoscut mărirea și gloria în timpul hatmanatului lui Bogdan Hmelnițki (1648-1657). În *Letopisețul* lui Miron Costin îl întâlnim cu numele de Hmil. În oastea acestuia se găseau numeroși români. Din cele „15 polcuri de cazaci

---

²³ I. Nistor, *Problema...*, p. 22

²⁴ I. Nistor, *Problema...*, p. 42; F. Pintescu, loc. cit., pp. 31-32; I. Bistreanu, *Rușii și ucrainenii...*, în *Magazin istoric*, nr. 10 (667), oct. 2022, p. 71; A se vedea și Grigore Ureche, *Domnii...*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, pp. 214-217

²⁵ M. Berindei, loc. cit., pp. 345-347 (Istoricul susține că în armata lui Ioan Vodă au luptat cazaci poloni.) Despre luptele dintre oastea moldo-cazacă a lui Ioan Vodă și oastea otomană scrie pe larg și cronicarul Gr. Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei...*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, pp. 227-229

²⁶ *** *Istoria Românilor*, vol. IV, pp. 473-474; I. Nistor, *Problema...*, pp. 142-143; F. Pintescu, loc. cit., p. 32; A se vedea și Gr. Ureche, în M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, pp. 230-236, 237-238, 239-240, 242. Cronicarul amintește de o pleiadă de alți pretendenți cazaci sau susținuți de cazaci. Ureche scrie și despre expedițiile de jaf ale cazacilor în Moldova (pp. 162-163, 237).

²⁷ I. Bistreanu, *Români și ucrainenii...*, în *Magazin istoric*, nr. 10, p. 71

²⁸ F. Pintescu, loc. cit., pp. 33, 31

[...] patru erau comandate de români. Toader Lobodă, polcovnic de Pereislav, avea sub comanda sa 2150 de cazaci, între care și mulți români. Martin Pușcariu era polcovnic de Poltava cu 2873 cazaci. Burlă sau Burlai era comandantul polcului de Gdeansk. Pavel Apostol [...] trecuse din armata moldovenească în cea căzacească [...] și devenise locțiitor de hatman al Ucrainei”, iar, la moartea sa, recunoscându-i marele merit, cazacii l-au ales polcovnic pe fiul său Dănilă, deși avea doar 10 ani. Despre prezența și importanța românilor în oastea cazacă stau mărturie cântecele căzăcești: „Au venit la noi românii; toți români, toți frumoși. S-au înscris în armata căzăcească și s-au înfrățit cu noi”.²⁹

În timpul marii răscoale căzăcești, condusă de Bogdan Hmelnițki, și în timpul războiului acestuia împotriva Uniunii polono-lituaniene, domnitorul moldav Vasile Lupu s-a aflat între cele două tabere. El era un apropiat al Uniunii. Fiica cea mare a domnitorului, Maria, se căsătorise cu ducele lituanian Ianusz Radziwil. Există ipoteza că această căsătorie a fost aranjată de regele polon Vladislav al IV-lea care urmărea să îl atragă pe Vasile Lupu (devotat turcilor) în alianța antiotomană proiectată de Polonia.³⁰ Nunta a avut loc la Iași, la începutul anului 1645, iar cununia religioasă a fost oficiată de mitropolitul român al Kievului, Petru Movilă, care se afla în relații foarte bune cu Radziwil.³¹ Domnitorul, devenit o importantă personalitate a regiunii, își dorea să o căsătorească și pe Ruxandra cu un principe sau cu un nobil european important. Cel mai insistent pețitor era Sigismund Rakoczy, fiul principelui transilvan Gheorghe Rakoczy I. Pentru a o păzi de pericol a trimis-o la Istanbul, punând-o sub protecția sultanului.³² De aceea, Vasile Lupu s-a plasat, la începutul războiului, de partea polono-lituanienilor cărora le-a trimis și un corp de oaste, alcătuit din 4.000 de oameni, între care și Miron Costin. Anterior, Hmelnițki atacase Moldova și îi propusese lui Vasile Lupu o alianță politică și matrimonială, cerându-i pe fiica cea mică, Ruxandra, pentru fiul său Timofei (Timuș), dar domnitorul moldovean a ignorat solicitarea, deși o acceptase sub amenințare, asediat de cazaci și tătari, în ținutul Vasluiului, în august 1650. După ce îi învinge pe poloni, în iulie 1651, îl face prizonier pe hatmanul polonez Kalinosvski și îl decapitează, Hmelnițki ocupă Iașul și îl amenință pe Vasile Lupu că dacă nu-și respectă promisiunea de a se înrudi cu el are suficientă oaste pentru a-l obliga să accepte căsătoria Ruxandrei cu Timuș.

---

²⁹ I. Nistor, *Problema...*, pp. 152-153

³⁰ Matei D. Vlad, *Istoria medie a României. Partea a II-a* (Secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea). *Note de curs*, Centrul de multiplicare al Univ. București, 1972, p. 68; M. Costin, *Letopisețul...*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, p. 311. Costin se arată surprins că Vasile Vodă și-a măritat fiica după un calvin. El este convins că nunta a avut scopuri politice. Cronicarul mai povestește că – la solicitarea mai multor „boieri bătrâni” – Lupu a vrut „să-și despartă fata de Ragivoil”, dar ea a refuzat, replicându-i „să fi socotitu întâiu lucru [adică înainte de căsătorie – n.n.] nu mai pre urmă” (ibidem, p. 312)

³¹ *** *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european* (1601-1711/1716), Editura Enciclopedică, București, 2003, p.153

³² I. Bistreanu, *Rușii și ucrainenii...*, *Magazin istoric*, anul LVI – serie nouă – nr. 11 (668), nov., 2022, p. 70; M. Costin, loc. cit., p. 320

Deși tână și frumoasă Ruxandra și-l dorea de soț pe prințul Dimitrie Visznieviecki, „care era îndrăgostit de frumoasa prințesă”, cel mai vestit domnitor din această parte a Europei (l-am numit pe Vasile Lupu) a fost nevoit să-și mărite fiica cu Timuș. Miron Costin califică situația ca „mare netocmeală, în depotriva caselor și firilor [...] ginerele numai singur chip de om, iară toată firea de heară”. Cronicarul descrie și atmosfera de la nunta dintre fiica celui cu „o domnie de 18 ani cu belșug și cinste” cu fiul celui „ieșit din țărănie de doi ani”, prezentându-le pe cele venite cu ginerele „împodobite cu samuri ca să semene la port cu moldovencile” și reține amenințarea adresată de Hașca Carpita jupânelor moldovence: „Da ce, am venit ca să râdeți, de noi? Dacă sunteți mai presus de noi, de ce v-ați dat fata după un cazac?”³³ Nunta a avut loc la Iași în 4/14 august 1652, iar despre brutalitatea lui Timuș Hmelnițki scrie – în noiembrie 1653 – un popular ziar din Franța: „imediat după nuntă [...] și-a bătut de două ori tânăra soție, acuzând-o de relația caldă cu marele vizir, când era ostatică în harem”. În Moldova se discuta că, de fapt, Timuș ar fi fost nemulțumit de zestrea pe care Vasile Lupu i-o dăruise Ruxandrei.³⁴

Din poziția pe care o avea, aceea de socru al ducelui lituanian I. Radziwil, de cuscru al lui B. Hmelnițki și de prieten al Poloniei, Vasile Lupu s-a angajat – având acordul părților – să medieze pacea între polonezi și cazaci. Domnul moldovean se afla în culmea puterii și a influenței politice.³⁵ A purtat o intensă corespondență cu ginerele său lituanian, inclusiv cu privire la condițiile în care urma să se încheie o pace favorabilă atât polonezilor, cât și cazacilor.

Lupu Coci (după numele de botez, respectiv de familie), devenit voievodul Vasile Lupu, era în culmea puterii, chiar dacă nu își împlinise visurile imperiale, de a domni – singur sau prin interpuși – în toate cele trei țări românești, cu asentimentul și cu sprijinul sultanului. Își luase numele de Vasile (*basileios*) și se considera „un fel de urmaș al împăraților bizantini, într-o <<România>> carpatică, protector al întregii Biserici Ortodoxe”, toți Patriarhii Ortodocși din Imperiul Otoman socotindu-l un adevărat împărat pentru ei, deși declarase că „eu cu toată seminția mea trag spre turci, de la care îmi am stăpânirea. La ei și pentru ei voi muri”.³⁶

Din acea poziție înaltă, Vasile Lupu se va prăbuși cu rapiditate. Vrăjmășia dintre el, om al turcilor, și Matei Basarab, domnul Țării Românești, adversar al otomanilor, a caracterizat aproape toți anii domniilor celor doi. Lupu a încercat în repetate rânduri să-l înlăture pe Matei, fie cu aprobarea Sultanului, fie prin campanii militare la sud de Milcov. Împăcarea dintre ei – prin mijlocirea principelui transilvan Gheorghe Rákóczi I nu a fost de durată, iar când a sosit momentul potrivit Matei Basarab a pus umărul la detronarea dușmanului de la Iași.

---

³³ I. Nistor, *Problema...*, pp. 155-156; M. Costin, loc. cit., p. 321; I. Nistor, *Istoria Basarabiei...*, p. 118

³⁴ *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 156; I. Bistreanu, *Rușii și ucrainenii...*, în *Magazin istoric*, nr. 11, p. 71

³⁵ *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 156-157; I. Nistor, *Problema...*, pp. 156-157

³⁶ *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 138, 140

Marele logofăt Gheorghe Ștefan, trimis de domnitor în solie la Matei și la Gheorghe Rákóczi al II-lea, s-a înțeles cu aceștia și le-a obținut sprijinul pentru alungarea lui Vasile Lupu de la domnie. Gheorghe Ștefan și boierii complotiști au primit sprijin militar din Transilvania și din Țara Românească. Lupu s-a refugiat la Hotin (începutul lunii aprilie 1653) și a cerut sprijin de la Bogdan Hmelnițki și de la hatmanul de câmp și voievod al Podoliei, Stanislav Potocki.³⁷ Rákóczi al II-lea l-a convins pe regele polon Ioan Cazimir să nu îl sprijine pe Vasile Lupu. Polonia a optat pentru o politică de neutralitate.³⁸ În ajutorul lui Vasile Lupu a intervenit Timuș Hmelnițki cu oastea sa de cazaci (între 6.000 și 16.000 de oșteni), i-a învins pe munteni și transilvăneni la Jijia-Popricani (21 aprilie), l-a alungat de pe tron pe Gheorghe Ștefan (care fuge în Țara Românească) și l-a repus pe tronul de la Iași pe socrul său (24 aprilie 1653).³⁹ Miron Costin consemnează că după victoria de la Popricani, Timuș s-a așezat la Iași și l-a ucis pe Kotnarovski, „pisarul leșesc de credință al lui Vasile Vodă, din firea lui de tiran ce era și de om sălbatic și fără nici o frică de Dumnezeu, scornind pricina că este leah [polonez - n.n.] și cum că el ar fi oprit pe Vasile Vodă să-și dea fata după fiul de hatman”.⁴⁰

Îndată ce și-a reluat domnia, Vasile Lupu i-a înștiințat pe polonezi că este pregătit să continue medierea între cazaci și polonezi pentru încheierea păcii. Ambițiosul domnitor a obținut acordul marelui vizir să organizeze o expediție militară în Țara Românească pentru a-l prinde pe Gheorghe Ștefan și pentru a-i incita pe cei nemulțumiți de domnia bătrânului Matei Basarab împotriva acestuia. Oastea cazacă a fost înfrântă de Matei Basarab la Finta (17 mai 1653). Gheorghe Ștefan, sprijinit de Matei Basarab și de Gheorghe Rákóczi al II-lea, a pornit împotriva lui Vasile Lupu, l-a învins pe acesta la Valea Seacă și la Sârca (în iunie și iulie 1653). Lupu a fugit peste Nistru și a găsit adăpost la curtea lui Hmelnițki.⁴¹ I-a venit în ajutor ginerele Timuș cu 9.000 de cazaci care a ocupat Suceava și și-a așezat tabăra fortificată în cetate, unde a rezistat unui asediu al oștilor lui Gheorghe Ștefan sprijinit de secuii lui Rákóczi al II-lea și de polonezii lui Cazimir, vreme de 12 săptămâni (august-octombrie 1653). După ce Timuș a fost rănit (asediatorii au aflat locul în care se găsea prin trădare!), la 12 septembrie, a murit câteva zile mai târziu, iar cazacii înfomețați și înșelați au capitulat, după ce mai rezistaseră aproape o lună, la 9 octombrie. Li s-a permis să ia cu ei și trupul neînsuflețit al lui Timuș pentru a-l îngropa la moșia familiei de la Cehrin.⁴² Frații și nepoții lui Vasile Lupu au fost executați sau închiși pe viață, fiul său, Ștefăniță, și mama acestuia au fost închiși,⁴³ iar fostul domn a rătăcit pe la curtea lui Hmelnițki, la curtea hanului din

---

³⁷ A se vedea M. Costin, loc. cit., pp. 304-306, 307-311, 325-329

³⁸ I. Nistor, *Problema...*, p. 158

³⁹ *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 157; M. Costin, loc. cit., pp. 329-331

⁴⁰ M. Costin, loc. cit., p. 332

⁴¹ *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 157-158; I. Nistor, *Problema...*, 158-159; M. Costin, loc. cit., pp. 332-339

⁴² I. Nistor, *Problema...*, p. 159; *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 158; F. Pintescu, loc. cit., p. 34; M. Costin, loc. cit., pp. 340, 342-344

⁴³ *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 158; M. Costin, loc. cit., pp. 344, 345, 347

Crimeea și apoi la Istanbul, unde a murit în 1661, după o perioadă de detenție în celebra închisoare Yedikule.⁴⁴ De la Cehrin a trebuit să plece, întrucât Hmelnițki ar fi aflat de la un prizonier polonez „că în vreme ce Timuș asedia Suceava, Vasile Vodă ar fi îndemnat pe poloni să se ridice cu oaste contra cazacilor”.⁴⁵

Despre Ruxandra, frumoasa fiică a voievodului moldav, căsătorită din interese de stat cu „cel cu hire de hiară”, documentele consemnează că după moartea lui Timuș a rămas la moșia din Râșcov de pe malul stâng al Nistrului, unde „se simțea destul de bine [...] întrucât cu toată stăruința fratelui ei Ștefăniță nu voia să se întoarcă în Moldova” (M. Costin). Celebrul călător și diplomat Paul Alepp a găsit-o acolo „delectându-se cu cântecele fetelor române și ucrainene care o înconjurau”. Ruxandra a părăsit moșia și s-a întors în Moldova după ce „un grup de răzvrățiți sub comanda unui oarecare Drozdenko prădă Râșcovul, maltrată pe Ruxandra și-i confiscă tot avutul”.⁴⁶ S-a stabilit la Deleni, unde a trăit până în 1686, când regele polon Ioan al III-lea Sobiețki (salvatorul Vienei în 1683) a atacat Moldova cu scopul de a o ocupa pentru a o oferi, alături de Țara Românească, fiului său Iacob. Ruxandra s-a refugiat în Cetatea Neamțului, unde a fost decapitată de „soldați (inclusiv cazaci) din oastea regelui polonez Ioan al III-lea Sobiețki, fiindcă nu le-a dezvăluit locul unde erau ascunse presupusele comori ale tatălui ei”.⁴⁷

Despre cei doi fii gemeni ai Ruxandrei nu se cunoaște nimic. Nici fiica cea mare a lui Vasile Lupu nu o ducea bine. După moartea soțului său, Janus Radzivil, „mareșalul Litvaniei Zavisz îi confiscase toate moșiile”, fapt care l-a determinat pe Bogdan Hmelnițki să îl roage (la 13 martie 1657) pe țarul Rusiei „să o primească sub ocrotirea sa”.⁴⁸

Urmașii lui Vasile Lupu (Gheorghe Ștefan) și ai lui Matei Basarab (Constantin Șerban) au avut – la rândul lor – relații bune cu Hmelnițki și cu urmașul acestuia, fostul mare logofăt (pisar), Ivan Vihovski.⁴⁹

În februarie 1678, hatmanul prorus al zaporojenilor, Samoilocicz, scria voievozilor români (Gheorghe Duca în Țara Românească și Antonie Rușeț în Moldova), chemându-i „cu inimă prietenească și creștină” să vină alături de țarul Rusiei care este „singurul monarh ortodox și singurul ocrotitor al tuturor creștinilor din lumea pravoslavnică”.⁵⁰

În a treia domnie a sa în Moldova (1678-1683), Gh. Duca a primit și hătmănia Ucrainei Turcești, după moartea lui Iurii (Iurașco) Hmelnițki, fiul cel mic

---

⁴⁴ *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 158; M. Costin, loc. cit., pp. 347, 371

⁴⁵ I. Nistor, *Problema...*, pp. 159-160; M. Costin, loc. cit., p. 368; Cronicarul afirmă că după refuzul Ruxandrei de a se întoarce în Moldova, Ștefăniță Vodă a trimis „oaste asupra Rașcovului” și să ia „pre soră-sa, pre doamna Ruxandra cu de-a sila”.

⁴⁶ I. Nistor, *Problema...*, p. 60

⁴⁷ I. Bistreanu, *Rușii și ucrainenii...*, *Magazin istoric*, nr. 11, p. 7; I. Nistor, *Problema...*, p. 160

⁴⁸ I. Nistor, *Problema...*, p. 161

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 160-161

⁵⁰ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 168

al lui Bogdan, în 1679.⁵¹ Există și informația că Duca a fost cerut în slujba de hatman de unii fruntași ai cazacilor și că a plătit pentru aceasta turcilor o sumă de bani.⁵² Ion Neculce vorbește de aproape o mie de punji de bani. Nicolae Costin scrie că „Duca Vodă au început, în 1679, să ia și Ucraina de peste Nistru, că era o samă de cazaci, ruși de ceilalți, ce-și ziceau ucraineni, care era sub ascultarea turcilor”.⁵³ După ce a rezolvat lucrurile în Ucraina, Duca s-a deplasat la Istanbul (*Ṭarigrad*, în cronicile moldovene), primind titlul de *hatman al Ucrainei* și însemnele puterii – caftan și buzdugan. Duca s-a intitulat „domn al Țării Moldovei și al Țării Ucrainei”, titlatură care apare în documente și în inscripții și pe care au purtat-o domnii Moldovei până la Constantin Cantemir.⁵⁴

Duca s-a implicat puternic în refacerea și repopularea Ucrainei pe care a primit-o în grijă. Pe lângă reședința de la Nemirova a construit alte două case domnești la Țigănauca (peste Nistru, față-n față cu cetatea Soroca) și la Peștera (lângă Nemirova). Și-a asigurat curțile domnești cu toate cele necesare încât se vorbea despre intenția lui de a se muta în Ucraina. Zvonul a fost întreținut și de faptul că după obținerea hătmăniei și a tuiului al treilea de hatman al Ucrainei, pe lângă cele două pe care le avea în calitate de domn al Moldovei, domnitorul împreună cu toată familia, cu boierii și curtenii, s-a deplasat în Ucraina și a rămas acolo mai multe zile, iar după întoarcerea familiei la Iași, domnitorul a rămas mai mult timp pentru a pune la punct administrarea noii sale posesiuni. Pentru asigurarea conducerii permanente a Ucrainei turcești, Duca și-a numit un namestnic (locțiitor, mandatar, subordonat – conform D.A.R.) în persoana unui grec, Eni (Iane) Drăghinici (sau Gredinovici), fost secretar al hatmanului Doroszenko, cunosător „al limbii căzăcești” (ucrainene). Acest namestnic era de facto hatmanul cazacilor, întrucât Duca era numit „domn al Țării Ucrainei”.⁵⁵

Documentele vremii îl prezintă pe Gheorghe Duca în ipostaza de bun gospodar, interesat foarte serios de renașterea Ucrainei turcești. Hrisovul său din 20 noiembrie 1681 consemna: „Îndată după luarea în stăpânire a pământului ucrainean, am început a ne da îngrijirea noastră, ca Ucraina pustiiată să înflorească din nou, colonizând-o cu norod”, angajându-se că aceia care vor veni să redea viață ținuturilor pustiite „nu vor vedea de la noi nici o obidă, oricât de mică; și iarăși le dăm voie să târguiască cu vin, să-și facă stupi, să fiarbă bere și să se îndeletnicească cu orice alte negustorii.”⁵⁶

---

⁵¹ I. Nistor, *Problema...*, p. 171

⁵² *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 289-290; Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în *Letopiseșul Țării Moldovei: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce*, Îngrijirea textelor, prefațarea letopiseșelor și indici de Tatiana Celac, prezentare grafică Simeon Solovaru, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 300

⁵³ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 171

⁵⁴ I. Nistor, *Problema...*, pp. 171-172; Idem, *Istoria Basarabiei...*, pp. 127-128; *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 290

⁵⁵ I. Nistor, *Problema...*, pp. 172-174; *** *Istoria Românilor*, vol. V, p. 290; I. Neculce, loc. cit., p. 301

⁵⁶ I. Nistor, *Problema...*, p. 175

Ene (Eni) Drăghinici, mandatarul lui Duca, se adresa polcovnicilor din Pereiaslav, din Korun și din alte zone, „din însărcinarea prealuminatului Domn Voievod și Gospodar al pământurilor moldovenești și al pământurilor ucrainene” să-i recheme pe toți ucrainenii care își părăsiseră „locurile de unde au plecat și unde s-au născut” și unde vor deveni slobozi.⁵⁷ Chemările erau adresate și celor care trecuseră în stânga Nistrului și se așezaseră în ținuturile zaporojene intrate în componența Rusiei. Exodul din Ucraina rusească către Ucraina moldovenească (turcească) îl îngrijora pe hatmanul zaporojenilor (Samoilovici), care s-a adresat lui Duca reproșându-i că încurajează exodul oamenilor din regiunea pe care o păstorește. Domnul și gospodarul Moldovei și al Ucrainei îi răspunde foarte civilizată și foarte ferm adresându-i-se cu formula „Preamăritului Domn, Hatman transnistrean al oștirii zaporojene, Domn prieten și Boier”, reamintindu-i că înțelegerea dintre cele două împărății este ca „oamenii care doresc să se întoarcă la vetrele lor să nu fie opriți”, dar „din partea Domniei Voastre se face altfel”, amintindu-i lui Samoilovici că oameni ai lui au trecut Nistrul și i-au atacat pe cei care s-au întors la vetrele lor, iar „dincolo [în Ucraina rusească – n.n.] stau soțiile și copiii lor, fiind duși cu de-a sila”. Duca îi cere lui Samoilovici să înceteze dușmăniile.⁵⁸

Pentru refacerea Ucrainei, Duca avea nevoie de mulți bani. De aceea, a crescut birurile în Moldova.⁵⁹ Moldovenii au început să fugă în „Ucraina peste Nistru și nici zloțașii [slujbași însărcinați cu strângerea impozitelor – n.n.] nu puteau să-i oprească”, iar oamenii „ziceau atunci că Duca-Vodă avea să lase Moldova și să meargă să se așeze în Ucraina”.⁶⁰ Despre repopularea Ucrainei în vremea Ducăi-Vodă scriau și cronicarii munteni: „până la un an s-au strâns cazacii, de au umplut satele și târgurile de oameni”.⁶¹

După înfrângerea turcilor la Viena (septembrie 1683), Duca a revenit la Domnești, în Moldova, de unde a fost ridicat de oamenii lui Ștefan Petriceicu (cel care a ocupat pentru scurtă vreme tronul de la Iași) în 25 decembrie 1683 și dus în Polonia, unde a murit – în prizonierat – la 31 martie 1685.* Moldova a fost jefuită de cazaci, tătari și poloni, foametea afectând întreaga populație.⁶²

În septembrie 1683 „cazacii de la Ucraina care erau supt ascultarea Ducăi-Vodă [...] au gonit pe Ene Drăghinici [...] și lăsând Buceagul pustiu, îndată și-au ridicat un hatman dintre dânșii anume Kunicki și viind și câțiva moldoveni pribegi,

---

⁵⁷ Ibidem, pp. 175-176

⁵⁸ Ibidem, p. 176

⁵⁹ *** *Istoria românilor*, vol. V, p. 290; I. Neculce, loc. cit., p. 301

⁶⁰ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 173

⁶¹ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 177

* M. Sadoveanu a scris romanul *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi-Vodă* despre domnia acestuia și, cu precădere, despre anul 1679. Deși Duca nu este personajul principal al romanului, domnitorul este prezentat ca un tiran pus pe căpătuială, setos de sânge și vinovat de toate nenorocirile din Moldova. Duca este prezentat, deci, ca opusul lui Nicoară Potcoavă. Sadoveanu nu scrie nimic însă despre hatmanatul lui Duca.

⁶² *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 290-291; I. Neculce, loc. cit., p. 306

au prădat „Buceagul” și au distrus tot ce construiseră Duca pe marginea Nistrului.⁶³ Nemulțumiți de Kunicki, cazacii l-au ucis și au ales alt hatman „dintre dâșii, anume Movilă Polcovnicul” despre care se spunea că ar fi fost român din familia Movileștilor. Hătmănia lui s-a încheiat înainte de 1688 când Polonia a renunțat la Ucraina în favoarea Rusiei, care devine stăpână asupra teritoriilor de pe ambele părți ale Nistrului.⁶⁴

În mod inexplicabil pentru noi, Serhii Plokyh, autorul celei mai recente istorii a Ucrainei, nu-i amintește în cartea sa pe hatmanii Gheorghe Duca și pe Movilă Polcovnicul. Este adevărat că istoricul ucrainean îi menționează pe „hatmanii cazaci (1648-1764)”⁶⁵, omițându-i pe cei amintiți de noi, poate și fiindcă respectivii au fost hatmani în Ucraina turcească. Totuși, Plokyh îl amintește pe Iuri (Iurașco) Hmelnițki, care a fost hatman în Ucraina turcească, ceea ce înseamnă că istoricul îi menționează numai pe etnicii cazaci! Dar cazacii erau un amalgam de etnii! Surprinzător pentru noi este faptul că Plokyh îl menționează între hatmanii cazaci pe Dănilă Apostol (*Danil*, în textul lui Plokyh)⁶⁶, fiul lui Pavel Apostol „care [Pavel - n.n.] trecuse din armata moldovenească în cea căzăcească”. La moartea tatălui său Dănilă avea doar 10 ani, dar „cazacii din Mirgorod aleseră, din recunoștință pentru meritele sale [ale lui Pavel – n.n.] polcovnic pe fiul său, Dănilă”.⁶⁷

Ivan Mazepa – socotit de mulți istorici unul dintre cei mai importanți hatmani ai Ucrainei – afirmă despre Dănilă Apostol, într-o scrisoare către Golovkin: „Numitul Dănilă Apostol este de viță românească; în armata zaporozjană trece ca un viteaz vestit și dintre toți polcovnicii el este cel mai vechi în oștire, el este unul dintre aceia care a binemeritat încrederea și iubirea întregii armate cu deosebire a polcurilor combatante” și este înrudit cu mari personalități militare și politice.⁶⁸ Dănilă era înrudit și cu „familii influente din Moldova”.⁶⁹

Mazepa a devenit hatman al Ucrainei rusești în anul 1687. A fost conducătorul hatmanatului cel mai mult timp și unul din cei mai bogați cazaci. Mazepa era „nu numai cel mai bogat om din Ucraina, ci și unul dintre cei mai mari feudali din Europa”.⁷⁰ Personalitate multilaterală, dar controversată, Mazepa este

---

⁶³ I. Nistor, *Problema...*, pp. 177-178 (îl citează pe Nicolae Costin); Idem, *Istoria Basarabiei...*, pp. 131-133

⁶⁴ Mihai Dan, *Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene, în Studii și materiale de istorie medie*, 1957, vol. II, p. 157; I. Nistor, *Problema...*, pp. 178-179

⁶⁵ S. Plokyh, op. cit., p. 406

⁶⁶ Ibidem

⁶⁷ I. Nistor, *Problema...*, pp. 152-153

⁶⁸ Apud I. Nistor, *Problema...*, pp. 185-186 (I. Nistor îl citează pe Bantiș Kamenski, autorul lucrării *Maloi Rosii*, Moscova, 1826)

⁶⁹ I. Nistor, *Problema...*, p. 186 (Îl citează pe John Christ Engel, autorul unei lucrări despre Ucraina, scrisă în anul 1796)

⁷⁰ Teofil Rendiuk, *Prietenia seculară a hatmanilor Ucrainei medievale cu domnitorii Moldovei, Munteniei și Transilvaniei – un exemplu bun de urmat pentru generația contemporană*, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, ediția a VI-a, Tușnad, 16-17 oct. 2014, coord. vol. Diana Kinces, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2005, p. 4

considerat unul din marii eroi ai ucrainenilor. A avut o carieră fulminantă în serviciul regelui polon, al hatmanilor Doroszenko și Samoilovici și al țarului Petru cel Mare.⁷¹

Suntem obligați să spunem că Plokhy nu amintește nimic nici de legăturile foarte strânse dintre Mazepa și domnitorii moldoveni și munteni: Constantin Cantemir, Mihai Racoviță, Constantin Duca, Antioh Cantemir, Nicolae Mavrocordat, Șerban Cantacuzino și chiar nici de relațiile excepționale cu domnitorul Constantin Brâncoveanu.⁷² Brâncoveanu a purtat o intensă corespondență cu Mazepa, căruia îi trimitea și scrisorile către Petru cel Mare. Solii lui Brâncoveanu (frații Corbea, Del Chiaro) se opreau la Mazepa în drum spre Petersburg, aducându-i și cadouri de la Brâncoveanu. Datorită lui Mazepa, Brâncoveanu a primit din partea țarului Petru I dreptul de a obține azil politic în Ucraina (1701).⁷³

Istoricul ucrainean, profesor la Universitatea Harvard, eludează total relațiile dintre români (îndeosebi moldoveni) și ruteni/cazaci/ucraineni. Mai concret spus, nu este interesat de raporturile de bună vecinătate dintre popoarele respective. Scrie însă – așa cum vom observa – că România a ocupat teritoriile ucrainenilor!

Revenim la Dănilă Apostol, fiul lui Pavel Apostol. Acesta a fost unul dintre militarii cei mai apropiați și de cea mai mare încredere ai lui Ivan Mazepa, iar din anul 1701 „primise de la Mazepa comanda asupra întregii armate căzăcești”, iar în „armata lui Mazepa se găseau numeroase cohorte de români”.⁷⁴

N. I. Kostomarov susține că Dănilă Apostol a jucat un rol hotărâtor în orientarea politică a lui Mazepa și în luarea hotărârii de realizare a alianței cu regele Suediei, Carol al XII-lea. Istoricul afirmă că Apostol i s-a adresat lui Mazepa cu următoarele cuvinte: „Cum noi cu toții ne rugăm lui Dumnezeu pentru sufletul lui Hmelnițki și slăvim numele său, pentru că el a izbăvit Ucraina de jugul leșesc, așa vom blăstâma noi, copiii noștri și copiii copiilor noștri sufletul și oasele tale, dacă tu, hatmane, după moartea ta, ne vei lăsa în robie”.⁷⁵

Nu ne vom ocupa de lupta de la Poltava, din iunie 1709, dintre armata lui Petru cel Mare, pe de o parte, și armata lui Carol al XII-lea și cea a lui Mazepa, pe de altă parte, ci de omenia și de ospitalitatea de care s-au bucurat marii învinși de la Poltava și oamenii lor, scăpați deurgia muscalilor, din partea românilor moldoveni. Marele hatman și regele suedez însoțiți de „vreo mie de oameni numai călări: moldoveni, svezi [suedezi - n.n.], cazaci” au trecut Niprul la Vozia”.⁷⁶ De aici s-au retras la Tighina și apoi la Iași. Au primit adăpost mai mulți polcovnici cazaci, dar

---

⁷¹ Pentru mai multe amănunte, a se vedea S. Plokhy, op. cit., pp. 152-158; T. Rendiuk, loc. cit., p. 2-9

⁷² T. Rendiuk, loc. cit., p. 4

⁷³ Ibidem, p. 9

⁷⁴ I. Nistor, *Problema...*, p. 180 (Istoricul îl citează pe I. Kostomarov cu lucrarea *Mazepa și Mazepinzi*, S. T. Petersburg, 1905, vol. XVI)

⁷⁵ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 185

⁷⁶ I. Neculce, loc. cit., pp. 363-364

și pisarul general al lui Mazepa, Filip (Pîlîp) Orlic (Orlic), cel care va fi ales hatman, după moartea lui Mazepa, de către cazacii găzduiți în Moldova.

Cronicarul Nicolae Costin consemnează: „Și le-au dat Mihai Vodă [Mihail Racoviță – n.n.] gazde bune aici la Iași, tot în curți boierești, și câte o ialoviță [vacă mare și grasă – n.n.] de boier [fiecărui boier – n.n.] că atunci venise în post, august, în 12 zile”.⁷⁷

Prezența lui Dănilă Apostol în anturajul lui Mazepa a avut, credem, un rol hotărâtor în salvarea hatmanului, a regelui suedez și a principalilor lor sftnici. Originea sa românească și relațiile de rudenie pe care le avea în Moldova i-au salvat de la răzbunarea țarului Petru I. Domnitorul Mihail Racoviță, domnitorul care i-a primit pentru a ierna „în ținutul Sucevei” pe un general suedez „cu vreo 600 de svezi și 700 de cazaci”, a plătit cu pierderea domniei și cu închisoarea, „împreună cu toată casa lui”.⁷⁸ În contrast cu domnul Racoviță și cu moldovenii, a procedat guvernul austriac care „dăduse ordine severe autorităților austriece din Ardeal, să aresteze pe Mazepa, îndată ce s-ar încumeta să calce pe teritoriul habsburgic și să-l extrădeze fără întârziere țarului rusesc”.⁷⁹

Mazepa și-a găsit sfârșitul pe pământ românesc. Cei care au consemnat locul morții sunt de acord cu această afirmație, fie că vorbesc despre Bender (Plokhly), fie de Tighina (Doroszenko, Nicolae Costin).⁸⁰ Este, de fapt, vorba de aceeași localitate/cetate din Basarabia, depinde de autor dacă o numește în limba turcă sau în limba română.

Cu privire la data morții păreri sunt împărțite: toamna anului 1709 (Plokhly), 2 octombrie 1709 (Doroszenko), 22 septembrie 1709 (Cr. Engel) și 18 martie 1710 (N. Costin).⁸¹ Cronicarul moldav pare a fi cel mai bine informat. De la el am aflat (a se vedea supra) că în august 1709 Mazepa, Carol al XII-lea și alții au primit găzduire la Iași. Întrucât N. Costin afirmă că Mazepa a murit la Tighina, în martie anul următor, este de presupus că hatmanul s-a întors la Tighina. Care ar fi putut fi scopul întoarcerii sale acolo nu putem ști. Avansăm totuși două ipoteze și anume: pentru a fi mai aproape de Ucraina sau pentru a obține protecția administrației otomane a raialei Bender. Din relatarea lui Nicolae Costin despre moartea fostului hatman deducem că învățatul moldovean nu îl avea la suflet pe Mazepa. Iată ce scrie Costin: „Într-acest an 1710, la luna lui martie 18 zile, au murit și Mazepa, hatmanul căzăcesc, la Tighina, și l-au aruncat în biserică, la un sat anume Varnița, ce este lângă cetatea Tighina. De acolo s-au mutat trupul la Galați de s-au îngropat în mănăstire la Ștefi George, și nici acolo n-au avut odihnă. Spun că l-au dezgropat turcii la vremea răscoalei lui Dumitrașcu-Vodă, când au robit oamenii din Galați, de i-au ajuns oasele la țărmurile Dunării; pe care nici după moartea lui nu l-au răbdat nici pământul”. Cronicarul mai scrie că Mazepa avea la

---

⁷⁷ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 185

⁷⁸ I. Nistor, *Problema...*, pp. 186-187; I. Neculce, loc. cit., p. 366

⁷⁹ Ibidem, p. 187 (Nistor îl citează pe D. Doroszenko.)

⁸⁰ S. Plokhly, op. cit., p. 157; Apud I. Nistor, *Problema...*, pp. 187-188

⁸¹ Ibidem; Ibidem

el când a murit „160.000 de galbeni de aur, fără bani de argint, fără taleri, fără potori [monede de aramă – n.n.] și fără copeice și alte scule de aur și argint și fără de haine scumpe”, dar s-a ales praful de toată averea, fiindcă „vreo 40.000 de galbeni au mâncat craiul svezesc [regele suedez – n.n.]”, iar restul i-a rămas unui nepot al hatmanului. Cronicarul ne lasă să înțelegem că sfârșitul lui Mazepa este o pildă pentru cei care „nu se satură de lăcomia și mărirea” lumii.⁸²

O ipoteză diferită cu privire la locul înmormântării fostului aliat al regelui suedez, formulează Cr. Engel. El scrie că Mazepa a murit la vârsta de 62 de ani (din datele avansate de alți istorici deducem că avea 70 sau 75 de ani!), că „prohodul s-a făcut la Tighina, iar înmormântarea la Iași”. Se mai afirmă că: „în fruntea carului mortuar, tras de 6 cai albi, ar fi fost purtat buzduganul de hatman împodobit cu pietre scumpe, iar în urma sicriului pășeau femei bocitoare după datina țării”.⁸³

Despre onestitatea lui Mazepa părerile sunt împărțite. Dimitrie Cantemir scrie că Mazepa și alți oameni ai lui îl prezentau sultanului pe Constantin Brâncoveanu ca fiind omul țarului Petru I, că purta corespondență secretă cu acesta (ceea ce este adevărat)⁸⁴, că intenționa să se alăture țarului într-un război antiotoman oferindu-i sprijin militar, provizii (fapt care nu este pe deplin documentat),⁸⁵ și că a fost decorat de țar cu Ordinul Sfântului Andrei (iarăși adevărat).⁸⁶ Pe de altă parte, istoricul D. Doroszenco susține că Mazepa ar fi aruncat în foc toată arhiva personală înainte de a muri „ca să nu sufere și aceia pe care inamicii săi îi suspicionau”.⁸⁷

Ni se pare demn de consemnat faptul că după moartea lui Mazepa, Filip Orlik (Pîlîp Orliĭk), pisarul lui Mazepa, a fost desemnat hatman al cazacilor, pe pământ românesc. Nicolae Costin scrie că Orlik a fost numit de regele Suediei,⁸⁸ iar Plokhly susține că Orliĭk a fost ales de „cazacii aflați în exil în Moldova [...] care nu îl recunoșteau pe Skoropadski, ales la ordinele lui Petru”.⁸⁹ Istoricul ucrainean nu îl menționează pe Orliĭk între hatmanii cazaci, ci pe Skoropadski (pentru perioada 1708-1721).⁹⁰ Așadar, după Mazepa, Ucraina avea doi hatmani, unul cu ucaz de la Petru cel Mare (Skoropadski) și unul „ales de cazacii aflați în exil în Moldova” sau de Carol al XII-lea al Suediei (Orlik/Orliĭk). Despre Orliĭk, Nicolae Costin spunea că „a tot hătmănit pe loc la Tighina, fără să se fi putut întoarce cândva acasă. Stăruințele sale în acest scop au rămas zadarnice”⁹¹, iar Plokhly – și alți ucraineni – îi atribuie meritul de a fi acceptat un document revoluționar –

---

⁸² Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 188

⁸³ Apud I. Nistor, *Problema...*, pp. 188-189

⁸⁴ *** *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 258-259

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 263-264

⁸⁶ *Ibidem*, p. 263

⁸⁷ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 187

⁸⁸ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 188

⁸⁹ S. Plokhly, op. cit., p. 159

⁹⁰ *Ibidem*, p. 406

⁹¹ I. Nistor, *Problema...*, p. 189

propus, probabil de colaboratorii săi (*Pacta et conditiones*) - document cunoscut „astăzi în Ucraina drept *Constituția lui Pilîp Orlik*” și „este adesea considerată prima constituție a țării, adoptată, spun unii cu mândrie, chiar înainte de cea americană”⁹²...

Ideile lui Orlik (Orlik) despre viitorul Ucrainei sunt exprimate într-o scrisoare pe care acesta i-o adresează lui Dănilă Apostol. Orlik scrie că „pacea între Rusia și Ucraina este posibilă numai atunci când Ucraina va rămâne <<republică independentă>>, când hatmanul ei va fi ales fără nici o presiune din afară și când țarul nu va impune la conducere oameni străini de norodul ucrainean, ca moscali [ruși – n.n.], români, sârbi ș.a.”⁹³ Nu știm dacă scrisoarea i-a fost trimisă lui Apostol când acesta din urmă devenise deja hatman al Ucrainei, în 1727, și nici dacă Orlic mai era hatmanul cazacilor din exil – atâția câți mai rămăseseră în afară – după ce „cazacii refugiați n-au mai putut suporta exilul și s-au întors în Ucraina rusească”.⁹⁴ Despre Orlic am mai aflat că făcuse numeroase călătorii în toată Moldova, în Dobrogea, la București și la Târgoviște, în Transilvania, că la sfârșitul anului 1714 a plecat în Suedia, unde a stat șapte ani. A revenit în Moldova, în 1721, și „s-a stins din viață pe 24 mai 1742 la Iași”.⁹⁵

După o scurtă perioadă (1721-moartea lui Skoropadski – 1727) în care dregătoria de hatman nu a mai existat, Petru al II-lea, noul țar, mai dispus să accepte revendicările ucrainenilor, „instală pe Dănilă Apostol în demnitatea de hatman (1727)”.⁹⁶ Așadar, un alt român primește, pentru șapte ani (1727-1734), conducerea Ucrainei. Așa cum aminteam mai sus, S. Plochy îl menționează pe Apostol între hatmanii cazaci cu numele Danîlo. Istoricul ucrainean crede că funcția de hatman a fost reînființată de cazaci argumentând prin aceea că primul gând al cazacilor după moartea lui Petru cel Mare, în 1725, a fost „să reînființeze funcția de hatman” și „în 1727, ofițerii cazaci și-au atins scopul și l-au numit hatman pe unul din primii adversari ai lui Petru [țarul Rusiei – n.n.] polcovnicul Danîlo Apostol”.⁹⁷ Când îl numește adversar al lui Petru, are în vedere – deși nu prezintă episodul – cererea imperativă a lui Apostol adresată lui Mazepa de a lupta pentru recâștigarea independenței hatmanatului. Cr. Engel îl apreciază pe Apostol ca „vrednic urmaș al lui Hmelnițki, care restabili pacea internă, fără să ajungă un trădător al libertății naționale”.⁹⁸ Mai știm despre Dănilă Apostol că a participat, împreună cu oastea sa de cazaci, la „luptele contra Astrahanului” și împreună cu Dimitrie Cantemir „la expediția contra Persiei”.⁹⁹ După moartea lui Dănilă hătmănia a fost din nou desființată, reînființată și anulată în 1775, „când generalul Potemkin lovi, din ordinul împărătesei [Ecaterina a II-a – n.n.], siciurile zaporojene

---

⁹² S. Plochy, op. cit., p. 159

⁹³ I. Nistor, *Problema...*, p. 189 (Istoricul român îl citează pe N. I. Kostomarov)

⁹⁴ *Ibidem*, p. 190

⁹⁵ T. Rendiuk, loc. cit., p. 9

⁹⁶ I. Nistor, *Problema...*, p. 190

⁹⁷ S. Plochy, op. cit., p. 160

⁹⁸ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 190

⁹⁹ I. Nistor, *Problema...*, p. 191

și dărâmă astfel și ultimul refugiu al străvechilor tradițiuni căzăcești”.¹⁰⁰ La moartea lui Dănilă Apostol (17 ianuarie 1734), o cronică ucraineană (*Scurta descriere a Rusiei mici*) consemnează – „a murit credincios majestății sale imperiale”.¹⁰¹

Istoria tumultuoasă a cazacilor – în rândurile cărora se găseau și mulți români, unii ajunși în înalte funcții politice și militare – nu reține și nu consemnează încercări ale acestora de a-și extinde teritoriul hatmanatului la Vest de Nistru. Mărturie perenă pentru această realitate este consemnarea făcută în 1703 pe un act de hotărnicie de către palatinul (guvernatorul) de Brailav, Martin Chometovski: „Inter nos et Valahiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit” (Între noi și Valahia însuși bunul Dumnezeu a săpat un hotar pe apa Nistrului).¹⁰² În decurs de nici două decenii de la desființarea hatmanatului, Rusia imperială își stabilește granița pe Nistru (1792), după ce ocupă Ucraina dintre Bug și Nistru, iar, după aproape alte două decenii, pe Prut (1812), când ocupă Moldova dintre Nistru și Prut.

---

¹⁰⁰ Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 193

¹⁰¹ M. Dan, loc. cit., p. 213

¹⁰² Apud I. Nistor, *Problema...*, p. 193